

ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА НОДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Куватов Фахриддин Абдухакимович

Ипотека банк Самарқанд вилояти

ORCID: 0009-0008-8751-0797

Fakhriddin.kuvatov@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада миллий иқтисодиётни модернизациялаш шароитида республикамиз иқтисодиётига инновацияларни, хусусан, чет эл инновацияларини кенгроқ жалб этиш мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг самарали ижросини таъминлашга муҳим ҳисса қўшади. Бу эса, миллий иқтисодиётда амалга оширилаётган инновация лойиҳалари самарадорлигини баҳолашга бўлган эътиборни янада кучайтириши билан долзарб аҳамият касб этилиши ёритилган.

Калит сўзлар: инновация, модернизация, инновацион фаолият, миллий иқтисодиёт, рақобатбардошлик, хусусий олий таълим муассасалари

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Куватов Фахриддин Абдухакимович

Филиалом ипотечного банка в Самаркандской области

Аннотация. В данной статье, в контексте модернизации национальной экономики, более широкое вовлечение инноваций в экономику Республики, в частности зарубежных инноваций, вносит важный вклад в эффективную реализацию экономических реформ, проводимых в нашей стране. Подчеркивается, что это будет иметь первостепенное значение, поскольку будет усиливаться внимание к оценке эффективности инновационных проектов, реализуемых в национальной экономике.

Ключевые слова: инновации, модернизация, инновационная деятельность, национальная экономика, конкурентоспособность, частные высшие учебные заведения.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INNOVATION ACTIVITY IN NON-GOVERNMENTAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC MODERNIZATION

Kuvatov Faxriddin Abdusakimovich

Branch of the mortgage bank in Samarkand region

Annotation. In this article, in the context of the modernization of the national economy, the wider involvement of innovations in the economy of the Republic, in particular foreign innovations, makes an important contribution to the effective implementation of economic reforms carried out in our country. It is emphasized that this will be of paramount importance, as attention will be increased to assessing the effectiveness of innovative projects implemented in the national economy.

Keywords: innovation, modernization, innovation activity, national economy, competitiveness, private higher education institutions.

Кириш.

Инновация сиёсати ҳар қандай давлатнинг иқтисодий ривожланиши ва унда ишлаб чиқаришни кенгайтиришнинг энг асосий йўналишларидан биридир. Шундай экан, миллий иқтисодиётни ҳар томонлама ривожлантириш фаол инновация сиёсатини юргизишни талаб қилади. Бу, ўз навбатида, республикада чуқур таркибий ўзгаришларни амалга оширишни таъминлайди. Миллий иқтисодиёт соҳаларига ташқи ва ички инвестициялар оқимини фаоллаштириш иқтисодий юксалишнинг янги босқичини бошлаб берадиган асосий омил ҳисобланади. Шунга кўра, иқтисодиётни фаол ривожлантириш кенг миқёсдаги инновацияларни талаб қилади. Демак, инновациялар ҳар қандай иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи ва унинг тараққиётини таъминловчи кучдир. Ҳар қандай мамлакат эса ўзимкониятларини ишга солиб, иқтисодиётига йуналтириладиган инновациялар хажминини ошириши орқали фаровонликка эришиши ҳозирги кунда долзарб ҳисобланади.

Адабиётлар шарҳи.

Расулев, Тростянский, Исламова (2015) О возможности развития инновационного потенциала и тенденции инновационной активности предприятий промышленности дарслигида кўйидагича таъкидлаб ўтадики. Жаҳон тажрибаси ва амалиёти шуни кўрсатадики, кичик молиявий хизмат кўрсатиш корхоналари мажмуида барқарор иқтисодий ўсишга эришиш учун уни тўғридан-тўғри ва билвосита бошқариш орқали давлатнинг инновацион жараёнда ролини фаоллаштириш лозим.

Пардаев, Жонузоқов (2012) Инновациянинг иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамиятини ошириш // Хизматлар бозори: муаммо, ечимлар ва истиқболлар. мавзусидаги халқаро ИАА материаллари кўйидагича таъкидлаб ўтади. Ривожланган мамлакатлар иқтисодий тараққиёти кўрсатиб турибдики, ҳар қандай мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришни инновацияларсиз тасаввур этиш қийин. “Инновация”. Шунингдек, инновация ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш объектларига киритиладиган моддий (номоддий) неъматларни, уларнинг тадбиркорлик фаолияти объектларига қўйилган капитални даромад келтириши, яъни, ижобий иқтисодий самарага эришишини билдиради. Алоҳида таъкидлаш зарурки, иқтисодиётга инновация киритишдан асосий мақсад қўшимча даромадолиш ҳамда ижобий иқтисодий ва ижтимоий самарага эришишдан иборатдир деб таъкидлаган.

Дусматов (2021) томонидан “Миллий иқтисодиётни модернизациялаш шароитида агросаноат ишлаб чиқариш корхоналарида инновацион инфратузилмани ривожлантириш” мавзусидаги диссертация ишида инновацион ишланмалар яратиш ва уларни амалиётга татбиқ этиш соҳасидаги мутахассисларнинг малакасини ошириш, тижоратлаштириш ва инновацион менежмент соҳасида кадрларни тайёрлаш деб таъкидлаган.

Ғозибеков (2003) Инновацияларни молиялаштириш масалалари дарслигида инновация –янгиликларни амалий (илмий-техник) ўзлаштириш натижасида янгилик киритишни англатиб, инновацияларга янги маҳсулотлар, илм талаб технологик жараёнлар маҳсулот ва хизматлар модификацияси (ижтимоий инновациялар) киради деб таъкидлаган.

Инновациялардан самарали фойдаланиш, унинг моҳиятини тўғри ифода этишга бевосита боғлиқдир. Адабиётларда «инновация» тушунчаси турлича талқин этилган

Тадқиқот методологияси.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида нодавлат олий таълим муассасаларида инновацияларнинг назарий асослари мавзусидаги илмий мақолада илмий тадқиқотларни ўрганиш, қиёсий солиштириш, статистик маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, мантиқий фикрлаш,

илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Маълумки, бир сифатдан бошқасига ўтишда энергия, вақт, молиялар ва шунга ўхшаш ресурслар сарфини талаб этади. Янгиликларни инновацияларга ўтказиш жараёни ҳам асосан инвестиция ва вақт каби турли ресурслар сарфи орқали амалга оширилади. Бозор шароитларида иқтисодий муносабатлар тизими сифатида, талаб, таклиф ва баҳо шаклланидиган доирада товарлар олди сотдисиди янгилик ва инвестициялар асосий инновацион фаолият компонентлари бўлиб иштирок этади. Янгилик новациялар бозорини, инвестициялар-капитал бозорини (инвестициялар), янгиликлар (инновациялар) - соф рақобат бозорини шакллантиради. Инновация жараёни иштирокчилари шаклланади. Уларнинг иштирокисиз инновациялар шаклланиб ривожланмайди. Инновация жараёнининг бош иштирокчилари – давлат, компаниялар ва хусусий шахслар бўлиб, уларни ҳар бири инновация жараёнида талаб томонида, ёки ҳамда таклиф томонида туриб иштирок этиши мумкин (1-чизма).

1-чизма Инновация жараёни иштирокчилари

Бозор шароитларида ишлаб чиқариш самарадорлигини, унинг рақобатбардошлигини оширишнинг объектив зарурати, хўжалик тизимларининг моддий асосини илмий техник янгилаш мотивацияси бўлиб хизмат қилади.

Унинг намоён бўлиши инновацион имкониятларни амалга оширишнинг юқори потенциал самарадорлиги билан ифодаланган. Шунинг учун давлатнинг бирламчи вазифаси корхонани иқтисодий ўсиш омили сифатида инновацион фаолиятга чорловчи асосий ички ва ташқи мотивларни яратиш ҳисобланади.

Хизмат кўрсатиш корхонасида инновацион фаолиятни амалга ошириш учун турли ресурслар йиғиндиси сифатида тавсифлануши корхонани инновацион салоҳияти мавжуд бўлиши зарур, шунингдек:

-интеллектуал (технологик хужжат, патентлар, лицензия, янгиликларни ўзлаштириш бўйича бизнес-режа, корхонани инновацион дастури);
-моддий (тажриба-анжомли асос, технологик жихозлар, майдонлар ресурси);
-молиявий (шахсий, қарзга, инвестицион ва бошқалар);
-кадрларга оид (етакчи-новатор, персонал, инновациялардан манфатдор; ходимларнинг ИТИ ва ОТМлар билан ҳамкорлик қилиши ҳамда шахсий алоқалари);
-инфратузилмали (янги маҳсулот маркетинг бўлими, патент-ҳуқуқий бўлим, ахборот бўлими ва бошқа).

Ишлаб чиқариш самарадорлиги ўзининг техник даражасига боғлиқлиги бозор муносабатлари аксиомаси ҳисобланади. Объектив тарзда рақобат кураши ҳам бозор муносабати аксиомасидир. Объектив рақобатши кураши ишлаб чиқаришнинг техник технологик даражасини оширучи инновацион фаолиятнинг асосий рағбати ҳисобланади.

Бозор иқтисодиётининг муҳим қонуниятини қуйидагича таърифлаш мумкин: ишлаб чиқаришнинг қиёсий технологик даражасини ошириш унинг рентабиллиги ҳамда товар ва хизматлар рақобатбардошлигини мос равишда ошириш шароитларини яратади. Инновацион сустликни намоён этувчи Хусусий олий таълим муассасалари муассасаси рақобат курашига дош бера олмайди.

Хусусий олий таълим муассасаларининг инновацион салоҳияти замирида юқори инновацион фаолиқни максимал даражада генерациялаш имкониятини тушуниш лозим. Бунда инновацион фаолиқ корхона томонидан инновацион фаолиятни шиддат билан амалга ошириш сифатида кўриб чиқилади.

Ҳозирги иқтисодиётнинг амал қилиши инновацион салоҳият ва ундан фойдаланишда олинган салоҳият ва иқтисодий ижтимоий-иқтисодий ривожланиш омилларига асосланади. Шунинг учун ҳозир жаҳонда етакчи ўринни эгаллашда юқори инновацион даражага эга бўлиш талаб этилади. Шу сабабли маҳаллий инновацион соҳанинг етарлича ривожланмагани қайд этиш мумкин. Турли рейтинг тадқиқотларига кўра, у технология инновацияларни ишлаб чиқиш ва жорий этишни амалга оширувчи умумий инновационлик, корхоналар сони, инновацион маҳсулот ҳажми бўйича жаҳоннинг ривожланган мамлакатларидан ортда қолади. Бундан маҳаллий иқтисодиётда рақобатбардошлиқни таъминлаш учун, нафақат шахсий инновацион соҳани ривожлантиришдан орқада қолишни йўқ қилиш, балки энг қисқа муддатларда уни етакчилар қаторига чиқариш талаб этилади. Бу вазифа иқтисодиётнинг ҳамма босқичлари, авваламбор, инновацион ютуқлар асосида рақобатбардош ишлаб чиқариш ва турмушни таъминловчи жамият, иқтисодий ва ижтимоий фаровонликни яратиши лозим бўлган нодавлатхусусий олий таълим муассасалари муассасалари учун янада муҳим ҳисобланади.

Бугунги кунда хусусий олий таълим муассасалари муассасаларида меҳнат унумдорлиги бўйича етакчи мамлакатлардан ортда қолмоқда, ноодий иқтисодий ҳолатда бўлади, лекин у кучли илмий инновацион ривожлантириш салоҳияти ҳисобланади ҳамда уни модернизацияланган иқтисодиёт шароитларида жадал сурьатларда фаоллаштиришга талаб яққол намоён бўлмоқда.

Инновацион ва шу тариқа ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш асосида масалаларни ҳал этиш таълим хизматларидан, ҳар қачонгидек, бозор тури бўйича модернизацияланган иқтисодиёт билан очилган имкониятлар, интеллектуал мулк захираси, ресурсларини максимал тарзда ҳаракатга келтиришни талаб этади.

Мазкур босқичда хусусий олий таълим муассасалари муассасалари миқёсида уни бозор иқтисодиётига фаол тарзда киритишни кўзда тутувчи инновацион фаолиятни функционал таркибини ривожлантиришнинг барча шарт-шароитлари мавжуд. Инновацион ривожланиш муамоларини ҳал этиш унинг инсонлар фаровонлигига таъсирини кучайтириш масалаларини ҳал этиш билан боғланади. Шунинг учун

инновацион жараёнларни, биричидан, ҳозирги вақтда мавжуд бўлган ривожланиш турлари бўйича узилишга йўл қўймайдиган, иккинчидан инсонларнинг турмуш сифатини ошириш бўйича ортиб боровчи натижага келтирувчи иқтисодий ва ижтимоий жараёнлар билан уйғунликда самарадорликни таъминлаш борасидаги тадқиқотлар ва чора-тадбирлар муҳим ҳисобланади. Ушбу масалаларни ҳал этиш, ривожланишдан манфаатдор бўлган фойдаланувчилар учун ҳозирги иқтисодиёт ва жамият ривожини қонунларини чуқур билишга асосланган ишлаш усули ва мотивацияларидан фойдаланишга эҳтиёж ва ресурсларни ривожлантириш йўналишлари бўйича оқилона мос келувчи инновацион фаолиятни режалаштиришга янги ёндашувларни кўзда тутди.

Ушбу барча масалалар, модернизацияланувчи иқтисодиёт концепцияси ва талаблари даражасида уларнинг ечимини таъминлайдиган ҳамда бунга самарали фойдаланиши нафақат унинг ривожланиши, балки бутун миллий иқтисодиёт ривожига боғлиқ бўлган хусусий олий таълим муассасалари муассасалари нинг инновацион салоҳиятини сарбар эта олувчи бошқарув муамоси билан боғлиқ.

Мазкур масалаларни ечими хусусий олий таълим муассасалари учун замонавий назария, услубият ҳамда унинг инновацион соҳаси ривожини бошқариш усулини яратиш имконини берувчи илмий билимларни шакллантиришни долзарблаштиради. Ушбу тадқиқотдан кўзланган мақсад ҳам уларни ишлаб чиқишдан иборат.

Хулоса ва таклифлар

Шундай қилиб қуйидаги хулоса ва таклифларни келтирамиз:

1. ҳозирги иқтисодиётда инновацион фаолият ва инновацион бошқарувни тадқиқ этишнинг долзарб жиҳатларини аниқлаш (инновациялар назариясининг тушунча аппарати, назарий базис, ривожланиш ресурсини шакллантиришга илмий ёндашувлар);

2. инновацион жараёнларнинг уларга ёндош иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш жараёнлари билан уйғунликда тизимли комплекс ёндашиш услубиятини шакллантириш (тарихий жиҳат ривожланиш турлари синтезининг концептуал модели, мураккаб тузилган ривожланиш жараёнларини амалга ошириш шартлари);

3. хусусий олий таълим муассасаларида модернизацияланган иқтисодиётнинг хусусиятларини акс этирувчи инновацион фаолиятни бошқариш услубиятини ишлаб чиқиш (бошқарув вазибаларини таъминлашдаги янгиликлар, функционал-жараёнли бошқариш назарияси концепцияси, мотивациянинг тармоқли модели);

4. бозор иқтисодиётига унинг диверсификациясини фаоллаштирувини кўзда тутувчи инновацион фаолиятни бошқариш услубиятини расмийлаштириш (амалий мазмунийликни баҳолашнинг иқтисодий-математик модели, фаолият турлари бўйича ресурсларни тақсимлаш, инновацион жараёнлар иштирокчиларининг манфаатлари мувозанатига эришиш);

5. инновацион жараёнлар вазибалари ва унда иштирок этувчи хўжалик юритувчи субъектлар ва давлатнинг стратегик мақсад ва эҳтиёжларини синтезловчи инновацион фаолият бошқарувини ташкил этиш бўйича ўриндош режалаштириш услубиятини ишлаб чиқиш;

6. корхонанинг ҳаётийлик даври ва унинг инновацияларини таъминловчи оптималлаштириш услубиятини шакллантириш;

7. ҳаётийлик даври кўрсаткичлари бўйича самарага эришишга мўлжалланган инновацион жараёнларни бошқариш услубиятини ишлаб чиқиш;

8. бозор шароитларига мослаштрилган, хусусий олий таълим муассасалари муассасаларида инновацион инвестициялаш билан бошқариш услубиятини ишлаб чиқиш.

Хусусий олий таълим муассасаларининг инновацион сиёсати доирасида техник такомиллаштириш, илмий –техник ва ташкилий бошқарув инновацияларини ишлаб

чиқиш ва амалиётга жорий этиш орқали амалга оширилади. Хусусий олий таълим муассасалари корхоналарида уларнинг корпоратив бирлашмаларининг турли шаклларида барқорарлаштиришнинг яқунланиши ва иқтисодий фаолликнинг бошланғич ўсиш даврида муайян хусусий олий таълим муассасалари объектларининг модернизацион ва инновацион сиёсати вариантлари мазмуни ва алоҳида йўналиш ҳамда босқичларни шиддатли амалга ошириш бўйича фарқланади.

Хусусий олий таълим муассасаларини модернизацион ва инновацион таркибий қисмларини ўз ичига олувчи техник сиёсатини шакллантириш тажрибаси таҳлили қуйидаги хулосаларга келиш имконини беради.

Ҳозирги шароитларда хусусий олий таълим муассасаларини стратегик ривожлантириш концепцияси замирида бутун иқтисодий даврда кечувчи ишлаб чиқаришни модернизациялаш жараёнлари қонунлари ва стратегик ривожланиш мақсадлари мос келишини таъминлаш ётади. Иқтисодиёт даврнинг ҳар бир босқичида хусусий олий таълим муассасалари соҳасини модернизациялар ва инновацион ривожлантириш ўз хусусиятларига эга ҳамда бу ишлаб чиқариш ривожлантиришнинг стратегик муқобилларини шакллантиришда ҳисобга олиниши лозим.

Хусусий олий таълим муассасаларининг техник сиёсати иккита асосий таркибий қисмлари: модернизацион ва инновацион сиёсатни ўз ичига олади. Иқтисодий тушиш ёки молиявий-иқтисодий инқироз шароитларида модернизация сиёсати доирасида хусусий олий таълим муассасалари корхоналари, асосан жамиятнинг бирламчи устувор эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган модернизацияланган технологияларни ишлаб чиқиш йўналишида мавжуд ишлаб чиқариш ресурсларини такомиллаштириш имкониятига эга эканликлари билан ажралиб турадилар.

Модернизацион сиёсат доирасида, масалан, йирик серияли ва оммавий ишлаб чиқариш турларини автоматлаштиришнинг ташкилий шакллари янада талабга эга бўлиб бормоқда, бунда ишлаб чиқариш тизимларининг рақобатли устунликлари ривожланган ихтисослашув, заводнинг ички ва заводлараро кооперациялаш, шунингдек технологик операциялар ва унумдорлик ўсишининг меҳнат талаблиги кескин қисқариши ёрдамида яратилади.

Сифат жиҳатдан янги технологиялар, маҳсулот турлари ва ташкилий-бошқарув инновацияларини яратиш мақсад қилган хусусий олий таълим муассасаларининг инновацион сиёсати кўп жиҳатдан иқтисодий фаоллик ўсишининг бошланғич босқичига мос келади.

Фойдаланилган адабиётлар

Ғозибеков Д.Ғ. (2003) Инновацияларни молиялаштириш масалалари. –Т.: Молия.

Дусматов Б.О. (2021) “Миллий иқтисодиётни модернизациялаш шароитида агросаноат ишлаб чиқариш корхоналарида инновацион инфратузилмани ривожлантириш” мавзусидаги диссертация ишидан. -31 б

Пардаев М.Қ., Жонузоқов Б.Қ. (2012) Инновациянинг иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамиятини ошириш // Хизматлар бозори: муаммо, ечимлар ва истиқболлар. мавзусидаги халқаро ИАА материаллари. Самарқанд, 394-бет

Расулев А.Ф., Тростянский Д.В., Исламова О.А. (2015) О возможности развития инновационного потенциала и тенденции инновационной активности предприятий промышленности. –Т.: Иктисод ва молия. №7. 10.с